

Keményné Gyimes Erzsébet
A SZEMÉLYKÖZI KAPCSOLATOK ÉS AZ ÉRTÉKORIENTÁCIÓ
KÖZÉPISKOLÁSKORBAN

I

A vizsgálat célja és módszere

A tanulóifjúság helyzetének feltárásában nagy jelentőségre tesz szert a társadalmi hatásokat közvetítő különböző közösségek diagnosztikai vizsgálata; különösképpen annak tisztázása céljából, vajon milyen módon és milyen mértékben érvényesül jelenleg e közösségek személyiségformáló funkciója. Az eddigi tapasztalat azt bizonyítja, hogy e funkció adott közösségen belül kollektív-, csoportjelenségeken keresztül hat. A csoportjelenségek csakis ott jöhetnek létre, ahol a társadalmi viszonyok interperszonális alakot öltenek, vagyis ahol az objektív "vonatkozásokra" rárétegeződik a személyes érintkezéseknek, az összekapcsolódó tevékenységek szerveződésének és sűrűsödésének a jelentésvilága.¹Ebben az értelemben az iskolai osztálynak megkülönböztetett szerepet tulajdonítunk a szocializáció folyamatán belül. Ez teszi indokolttá és szükségessé az iskolai osztályok személyközi kapcsolatrendszerének hatásmechanizmusait vizsgáló kutatásokat. Többéves kutató munkánk eredményeiből néhány összefüggést kiemelve kívánunk e kutatásokhoz adalékot nyújtani.

Munkahipotéziseink felállításánál támaszkodtunk egyrészt a témánkhoz kapcsolódó hazai és külföldi /főleg szovjet és NDK-beli/ vizsgálatok eredményeire, másrészt a korábbi saját empirikus adatainkra.² Az így nyert ismeretanyag kellő alapot jelentett ahhoz, hogy feltételezzük: Tanulóink társaskapcsolatainak alakulását nagymértékben befolyásolja az értékorientáció változása. Míg a korábbi iskoláskorra jellemző, hogy az interperszonális kapcsolatok a "tanulmányi értékorientáció" mentén rajzolódnak ki, feltételezhető, hogy a vizsgált korosztálynál a kapcsolatrendszer az "erkölcsi-közösségi értékorientáció" irányába strukturálódik át. A vizsgálatnak kellett választ adni arra a kérdésre, milyen összefüggés áll fenn a személyközi kapcsolatok és a közösségi értékorientáció között adott közösségben.

Kutatásainkat 1972--1975 között végeztük a JATE Ságvári Endre Gyakorló Gimnázium egy teljes évfolyamának /4 osztály, 143 tanuló/ szisztematikus vizsgálatával. Beszámolónkban ezúttal csak a harmadik osztályos helyzetkép bemutatására térünk ki. Választásunknál fejlődéslélektani, pedagógiai pszichológiai és szociálpszichológiai megfontolások vezettek. A középiskola első osztályainak társas szerkezetére rányomja bélyegét a tanulók korábbi társas kötődése: Egyazon középiskolai osztályba a tanulók különböző általános iskolai osztályokból jöhetnek, s az azonos általános iskolai osztályokból jött tanulók önálló kis

csoportokat alkotnak, az új osztály társas szerkezete ennek megfelelően polarizált. Éppen a közös tevékenység az, amely majd átformálja az osztály arculatát.

A nevelői tapasztalatok alapján, amíg egy tanulóközösség nem szilárdul meg, s nem támaszt tagjaival szemben erkölcsi tartalmú követelményeket, addig az interperszonális kapcsolatok rendszere nagyon laza alakzatot mutat, s a tanulóknak egymásról alkotott véleménye szegényes és felületes. A jól szervezett és erkölcsi szempontból fejlett motivációjú tanulóközösségekben viszont az objektív kapcsolatok erőssége dominál, és a közösség tagjait tényleges társadalmi értékeik alapján itélik meg.³ Elővizsgálataink eredményei arra utalnak, hogy a második osztályos tanulóknál az értékorientációt erőteljesen befolyásolja a tanulmányi teljesítmény, ill. a tanulmányi tevékenység eredményessége vagy sikertelensége. A harmadik osztályosoknál a társak értékelésében előtérbe kerül a magatartás morális oldala.⁴ Ezt a tendenciát jelzik a pszichológia tantárgy oktatási tapasztalatai a gimnázium harmadik osztályában.

Az alkalmazott módszerekről

A vizsgálat előkészítő szakaszában igyekeztünk tapasztalati úton megismerni az osztályokat.

Ennek módjai a következők voltak:

Folyamatos megfigyelés

A megfigyelés szempontjai:

- a/ Az osztály közösségi életkeretei, tevékenységi formái,
- b/ A tanulók aktivitása a tanórákon
- c/ A tanulók aktivitása tanórán kívüli közösségi életkeretben

Empirikus osztálykarakterisztika az osztályfőnök bevonásával

Exploráció tanulókkal

Exploráció az osztályban tanító tanárokkal

A pszichológia tantárgy tanítása során létrejött tevékeny együttműködés a tanulókkal lehetővé tette, hogy a tényleges vizsgálatot a tantárgy oktatásának természetes folyamatába beépítsük. Az említett keretek a következő vizsgálati módszerek alkalmazását tették lehetővé.

Szociálpszichológiai vizsgálat

- a/ Többszemponitú, feladathelyzetekhez igazodó szociometriai motivációs teszt
- b/ Aktivitási értékelő rangskála /GBV általunk speciálisan továbbfejlesztett változata/
- c/ Tulajdonság-értékelő rangskála

A tanulók munkáinak elemzése

a/ Önjellemezés

b/ Társak jellemzése

c/ Célirányos fogalmazás: "A mi osztályunk"

A vizsgálatot ugyanazon populáción két egymást követő tanévben végeztük el.

II

A SZEMÉLYKÖZI KAPCSOLATOK ÉS
KÖZÖSSÉGI ÉRTÉKORIENTÁCIÓ

A nevelési tapasztalatokból kiindulva közismert, hogy a tanulónak a személyes viszonylatok rendszerében elfoglalt sajátos helyzete nagyon lényeges személyiségformáló tényezőt képvisel. A kezdeti pedagógiai pszichológiai kutatások e személyes viszonyrendszerek objektív méréses vizsgálatára törekedtek. Ez az irányulás mind elméleti, mind metodikai szempontból jelentős állomása volt a fejlődésnek; szükségesnek, megalapozottnak látszott. Egyrészt kísérleti tényanyaggal járult hozzá a személyiség - közösség dialektikus kölcsönhatás értelmezés pontosításához, másrészt pedig mintegy előrevetítette a szociálpszichológiai kutatások létjogosultságát a nevelésügy fejlesztésének szolgálatában.

A módszerek közül legelőször a szociometria vonult be az iskolai terepre, s a fejlődés adott szakaszának

megfelelően alkalmasnak bizonyult a tanulók közötti, s a nevelő számára addig sok esetben "rejtett" személyes kapcsolatok feltérképezésére. A hatvanas években számos vizsgálat indult meg a módszer hazai alkalmazási lehetőségeinek kimunkálására.⁵ Létrejött a módszer továbbfejlesztett technikája.⁶ A vizsgálati eredmények egyúttal a módszer alkalmazásánál jelentkező hiányosságokra is felhívták a figyelmet: Szociometriával /továbbfejlesztett változat/ adott osztályközösség struktúrális tagozódása vizsgálható, de ez a közösség egyfajta "rejtett" hálózata nevelési szempontból mindvégig megmarad felszíni szerkezetnek. A személyközi kapcsolatok agzaktnak tűnő mutatói nem tükrözik a közösségnek mint egésznek sajátos karakterisztikáját, mert az utóbbi sokkal inkább a közösség célirányos tevékenységének tartalmi vonatkozásaiban jelenik meg. A kutatások a struktúra elemzése mellett a tartalmi összefüggések vizsgálatával kiegészülve komplexebb megközelítést tettek lehetővé.

A motiváció-kutatások jelentősége abban rejlik, hogy rávilágíthat a személyközi kapcsolatok alakulásának indítékaira, a személyiség domináns pszichikus tulajdonságaira, a személyiség azon értékeire, amelyeket a közösség tevékenységének tartalma determinál. Különböző életkorú tanulókkal végzett vizsgálataink alapján kimutatható, hogy az egyének interperszonális kapcsolatainak kereteit, tartalmát és minőségét alapvetően meghatározza a közösség-

ben vagy a csoportban betöltött szerepükben megnyilvánuló erkölcsi tulajdonságaik jellege, "a különböző feladathelyzetekben realizálódó társválasztás erkölcsi motívumainak szociális és individuális irányultsága."⁷

Az eddigi vizsgálati eredmények arra engednek következtetni, hogy a tanulóközösségek személyközi kapcsolatrendszerének dinamikáját törvényszerűen a közös tevékenység társadalmilag jelentős és a személyiség által értékelt tartalma határozza meg. A közösség kohéziója ebben a felfogásban értékorientációs egységként értelmezhető. A közösségi kohézió kutatásának egyik legfontosabb területét a tanulók értékorientációs azonosságainak és különbségeinek, kölcsönös szociális percepciójának és elvárásainak vizsgálata jelenti. Ez a megközelítés nyomon követheti, hogyan válik a szó legtágabb értelmében felfogott "szociális" /a társas/, a személyiség individuális sajátosságává és viszont: adott közösségi struktúrák és viszonyok keretei között miképpen objektiválódnak az egyéni viselkedések halmozódásának és egybekapcsolódásának eredményei meghatározott minőségi közösségi értékmérőkké.

Az alábbiakban vizsgálati eredményeink főbb jellemzőit mutatjuk be.

A több szempontú szociometriai motivációs teszttel az osztályok szerkezeti tagozódását és a társválasztások motivációs hátterét térképeztük fel, mindenekelőtt annak erkölcsi jellegére irányítva a figyelmet. Az így nyert e-

redményeket kiegészítettük a pszichológia oktatása során készült tanulói jellemzések /ön- és társjellemezés/ elemzésével. Ezt követte a közösségi-aktivitási értékelő rangskála eredményvizsgálata ill. a rangkorrelációk megállapítása a társas hatékonyság-tanulmányi eredményesség-közösségi aktivitás mértéke közötti lehetséges variációk függvényében. A társválasztás motivációs bázisát ezáltal több oldalról közelítettük meg, ami módszertani vonatkozásban azért bizonyult tanulságosnak, mert felszínre hozta az egyes megközelítési módok alkalmazásában jelentkező előnyöket és hiányosságokat egyaránt.

A társválasztás indokolásánál a tanulók többsége erkölcsi tulajdonságokat említett. Ez egybevág azokkal a vizsgálati eredményekkel,⁶ amelyek arra utalnak, hogy a posztpubertás korban erős affinitás mutatkozik az erkölcsi értékekhez; az társak megítélésében előtérbe kerülnek a tényleges emberi értékek. A négy gimnáziumi osztályban azonban különböző arányban fordulnak elő erkölcsi tulajdonságok a motivumok rendszerén belül. A legkisebb százalékban /65/ az "A" osztályban lelhetők fel erkölcsi motivumok /1. számú táblázat/.

Erkölcsei tulajdonságok előfordulási aránya
a társválasztási motivumok között

Osztály	A	B	C	D
Előfordulási arány /%/	65	79	74	89

1. számú táblázat

Az erkölcsi tulajdonságok individuális és szociális jellegét vizsgálva a következő megoszlással találkoztunk. Három osztályban döntő mértékben a szociális jellegű erkölcsi tulajdonságok fordulnak elő. Az adatok az "A" osztályban fordított arányt tükröznek. Ott az individuális jellegű tulajdonságok dominálnak /2. számú táblázat/.

Erkölcsei tulajdonságok megoszlása
jellegük szerint I.

Tulajdonság	Osztály			
	A	B	C	D
Individuális	75	34	42	39
Szociális	25	66	58	61

2. számú táblázat

A tanulói jellemzések gazdagabb tényanyagot szolgáltatnak a motivációs bázis egészének értékeléséhez. Mivel minden tanulótól kaptunk ön- és társjellemezést, ez már önmaga megnövelte az előforduló erkölcsi értéktételek számát. Lehetővé vált egy differenciáltabb tulajdonságfelosztás mindkét fő tulajdonság-csoporton belül. Beszámolónk szűk keretei azonban nem teszik lehetővé, hogy erre a kérdésre részletesebben kitérjünk. Röviden összefoglalva: A motivációs kérdőív adatainak összesítéséhez képest a jellemzésekben mind a négy osztályban megnőtt a szociális jellegű erkölcsi tulajdonságok előfordulási aránya. Legnagyobb százalékban az "A" osztályban /14 %/, de ott még így is erőteljesen az individuális jelleg nyomja rá bélyegét a társak jellemzésénél előnyben részesített tulajdonságokra /3. számú táblázat/.

Erkölcsi tulajdonságok megoszlása
jellegük szerint II.

Tulajdonság	Osztály			
	A	B	C	D
Individuális	61	32	39	31
Szociális	39	68	61	69

3. számú táblázat

A két különböző módszerrel nyert adatok alapján a tanulók többségénél nagyfokú szociabilitásra következtethetünk. Nem tekinthetünk el azonban attól a jelenségtől, hogy egy osztályban feltűnően nagy az individuális értékmérők jelentősége. E jelenség tényleges előidéző okait kiegészítő vizsgálatokkal tárhatjuk fel. Általános tapasztalatként leszűrhetjük, hogy a motivációs kérdőívnél a tanulók sokkal szegényebb, egysíkúbb értékelést adtak társválasztásuk indoklásánál, összehasonlítva a társjellemzések minőségi értékével. Ezt a jövőben a módszer tökéletesítése érdekében feltétlenül figyelembe kell venni.

Munkahipotézisünkéből kiindulva vizsgáljuk meg a tanulók közötti interperszonális kapcsolatok és értékorientáció összefüggését az aktív tevékenység oldaláról. Az értékorientáció közvetett módon a különböző tevékenységi formákban kifejtett aktivitás mértékében és minőségében mérhető. Ha a személyközi kapcsolatok és az értékorientáció kölcsönhatásához közelebb akarunk jutni, érdemes megvizsgálni adott közösségen belül a belső aktivitás szintjét a különböző tevékenységi formákban. Ezúttal két színteret emelünk ki: a tanulmányi munkát és a közösségi-társadalmi tevékenységet. A közösségi aktivitási rangskálával minden tanulót arra kértünk, hogy értékelje az osztálytársait közösségi aktivitásuk alapján. Ötfokozatú skálát alkalmaztunk, s a rangértékek egy-

értelmősége érdekében verbálisan is megfogalmaztuk az értelmezési tartományt.

A rangértékek összesítésével a társválasztási preferencia csoportok mellett kialakíthattuk a közösségi aktivitás alapján is a preferencia-csoportokat és a rangsort. A következő lépésben a tanulmányi eredményességen alapuló rangsort állapítottuk meg. Kiszámítottuk a rangkorrelációs értékeket a következő összefüggésben:

a/ Társválasztás - tanulmányi tevékenység

b/ Társválasztás - közösségi aktivitás

Az eredményeket a 4. számú táblázat szemlélteti.

Szignifikancia-kritérium p 5 % esetén: $r=0,35$.

Társválasztás és különböző tevékenységi formákban
tanúsított aktivitás

Osztály	Rangkorrelációs együtthatók	
	Társválasztás -- tanulmányi tev.	Társválasztás -- közösségi aktiv.
A	0,65	0,37
B	0,53	0,69
C	0,32	0,66
D	0,20	0,54

4. számú táblázat

Az adatokból az a következtetés vonható le, hogy a tanulók társválasztását a közösségben kifejtett szociális aktivitás foka erősen befolyásolja. E megállapítás akkor nyer valójában értelmet, ha összevetjük a másik relációban /társválasztás - tanulmányi eredményesség/ kimutatott együttthatókkal. Három osztály esetében a tanulmányi eredményesség kevésbé befolyásolja a tanulók társválasztását. Sőt a "C" és "D" osztály mutatói a 0,35 alatt maradván /0,32 ill. 0,20/ a kapcsolat hiányát jelzik.

A három osztály esete tehát kiinduló hipotézisünket igazolta: A tanulók társválasztása és közösségi - társadalmi aktivitása között erősebb a kapcsolat, mint a tanulmányi eredményesség és társválasztás között. Ezekben az osztályokban /B, C, D/ egyértelműen kimutatható, figyelembe véve a társválasztás motivumainak erőteljes "szociális" irányulását is, a társak értékmérőjévé a tanulmányi eredményesség helyett inkább a közösségi szintű aktivitás lép elő. Az "A" osztályban a többitől eltérően viszont a tanulók interperszonális kapcsolatait nagyobb mértékben befolyásolja a tanulók tanulmányi eredményessége. A társadalmi - közösségi aktivitással való kapcsolat elhanyagolható. /0,37/. Emlékeztetőül utalunk vissza arra a tényre, hogy ebben az osztályban a személyiség individuális tulajdonságainak értékelése került előtérbe a szociális jellegűekkel szemben. Az "A" osztály helyzetének differenciáltabb elemzésére másutt térünk ki.

A vizsgálati eredményekből következő problémafelvetésünket az alábbiakban foglaljuk össze.

Az általunk vizsgált gimnazisták személyközi kapcsolatainak jellemzői sokkal inkább a szociális-közösségi aktivitás jelenségvilágában elemzhetők, semmint a tanulmányi tevékenység eddigi értelmezésén belül. A társas kapcsolatok ott válnak a személyiségfejlődés tényleges hatótényezőjévé, ahol a közös tevékenység társadalmilag célirányos tartalma a személyiség számára jelentőssé, személyesen értékeltté válik, ahol a személyiség értékorientációjának megfelel a közös tevékenység tartalma. Az előző korosztályoknál /óvodás-, iskoláskor/ a személyközi kapcsolatok az életkorra jellemző fő tevékenységi forma keretei között alakulnak ki és válnak dinamikussá. /Óvodáskorban a közös játékban, iskoláskorban a tanulmányi tevékenység során/. Gimnazistáinknál a fő tevékenységi forma még mindig a tanulás. Társas kapcsolataik alakulását azonban más tevékenységi formákban átélt együttes élményeik /társadalmi termelő munka, vitakörök, stb./ közös-együttes tevékenységek tartalmi befolyásolják. Ugy véljük, e kérdés megoldásához a tanulói tevékenységnek az eddigiéknél differenciáltabb elemzésére lenne szükség. Ha a fő tevékenységi formát, a tanulást vesszük alapul, ténylegesen jelentkezhet ellentmondás e tevékenység egyéni jellege és közösségi célrendszere között. A tanulás veszít a személyközi kapcsolatokat, a kohéziót befolyásoló szerepéből. E változás -- véleményünk szerint --

azzal magyarázható, hogy ebben a korban megy végbe a személyiségben belül az értékek "átértelmezése", újraértékelése, amely előfeltétele az ifjúkorban megvalósuló értékaffinitások kiegyensúlyozódásának. A személyiség értékorientációjában bekövetkező változások adekvát közös tevékenységi formákban felerősödnek, s a közösségi-csoportos aktivitás fokától, integráltságának mértékétől függően a közösség mint egész értékorientációjának alapjává válnak.

III

A közösségi értékorientáció differenciálódása osztályok és nemek szerinti bontásban

Vizsgálatunk bemutatott adatai a tanulók nagyfokú szociabilitásáról tanúskodnak. A tulajdonság értékelő rangskálával azt kutattuk, mely tulajdonságoknak adnak nagyobb jelentőséget a tanulók a "jó közösségi ember" megítélésénél, hogyan alakul osztályszinten az értékítélet-azonosság, továbbá mutatkozik-e különbség a lányok és a fiúk értékelései között.

1. A "jó közösségi ember" legfőbb tulajdonságai
a négy gimnáziumi osztályban végzett
felmérés tükrében

A tanulóknak összesen húsz pozitív tulajdonságot kellett értékelni aszerint, milyen mértékben tartják azt fontosnak a jó közösségi ember minősítő jelzői között. Há-

romfokozatú skálatechnikát alkalmaztunk. Kiinduló hipotézisünk szempontjából ez a bontás elegendőnek bizonyult.

A rangsor elején igen magas százaléértékben az "igazságos" /79/ és a "becsületos" /77,6/ tulajdonságok kerültek. Összehasonlításként említjük meg, hogy a második osztályban végzett elővizsgálataink alkalmával a tanulók még nem tulajdonítottak ilyen nagy értéket e két minősítő jelzőnek. Ez egybevág azzal a megállapítással, hogy a harmadik osztályos tanulóknál erőteljesen fejlődik az erkölcsi ítélőképesség. Örvedetesnek tartjuk, s ebben is a tanulók erkölcsi fejlődését látjuk, hogy a rangsorban a "felelősségvállaló", a "megbízható", az "önzetlen" tulajdonságok következnek 69,9 % -- 66,4 % közötti gyakorisággal. A korábbi életkorban még oly magasra értékelt "segítőkész" és "jó tanuló" gimnazistáinknál sokat veszít jelentőségéből, a 13. helyre szorul /39,9 %/, a másik pedig az utolsóra /1,1 %/. E jelenség alapja az ifjúkor előtti erkölcsi fejlődésben lelhető fel: a tanulóknál végbemeleg az értékek "újraértelmezése", "átértelmezése" a fogalmak, tulajdonságok szemantikai tartalmának vonatkozásában is.

Az egyes osztályok értékrangsorát elfogadhatjuk az adott osztály mint egész értéknormájaként a jó közösségi ember megítélésénél. Az osztályonkénti bontás összegezéséből csupán néhány adatot emelünk ki. /Vö. 1. sz. ábra/.

Az első ranghelyet vizsgálva az "A" osztálynál találunk lényeges eltérést a többi osztályéhoz képest: Az "A" osztályban a "megbízható" került a sor élére, míg a "B" és "C" osztályban az "igazságos", a "D" osztályban a "becsületes". A "jó szervező", a "tettrekész" a "B" és "C" osztályokban sokkal rangosabb helyre került, mint az "A" és "D" osztályokban. A "D" osztályban az "őszinteségnek" kiemelkedő az értéke a többi osztályhoz viszonyítva. Ugyanebben az osztályban a "kezdeményező" a 13. helyre szorul, míg a többi kollektívában a 7., 8. helyen áll. Az egyértelműbb összehasonlíthatóság érdekében szükségesnek tartjuk meghatározott viszony-paraméterek kidolgozását, Ezek segítségével lehetőség nyílna az értékazonosság, illetve polaritás kimutatására adott csoporton belül. Már az empirikus adatok is azt jelzik, hogy a "D" osztályban egységesebb, stabilabb osztálynormával lehet számolni. /Legmagasabb gyakoriság: 91,7 %, szemben az "A" osztályéval, ahol 76,5 %/.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül az osztály összetételét, a koedukáció mértékét sem. Ez utóbbi összefüggéshez kívánunk végezetül néhány vizsgálati adatot szolgáltatni.

2. A "jó közösségi ember" legfőbb tulajdonságai a fiúk és lányok értékelései alapján

Vajon hogyan alakul a lányok és a fiúk értékeitelése a "jó közösségi ember" tulajdonságai vonatkozásában, van-e eltérés a két nem rangsorolása között? Erre a kérdésre ke-

resünk választ vizsgálati eredményeink további elemzésénél.

Az eddigiekben kevesebb figyelmet fordítottunk a nemek közötti különbség pszichikus jellemzőinek feltárására, mint amennyi szükséges lenne a hatékonyabb nevelés megvalósításához, amely nemcsak globálisan az életkori sajátosságokat veszi figyelembe, hanem azokat differenciált módon, a nembeli sajátosságokra lebontva építi be a személyiségfejlesztés folyamatába. Kevés az olyan tudományos értékű publikációk száma, amelyek e kérdést közelítik meg, így vizsgálati eredményeink bizonyára kiegészítésül szolgálhatnak az eddigi ismeretekhez.

Vizsgáljuk meg, melyek azok a tulajdonságok, amelyek a lányok számára fontosabbak. A fiúk értékítéletéhez képest "föülülértékeléssel" találkozunk a következő esetekben:

jó szervező	/distancia +5/
kezdemenyező	/distancia +5/
megbízható	/distancia +2/
barátságos	/distancia +2/

A felsorolt tulajdonságokon kívül a lányok nagyobb jelentőséget tulajdonítanak még a tettekésségnek és a felelősségvállalásnak /distancia +1/.

A fiúk a következő tulajdonságokat értékelik magasabbra:

segítőkész	/distancia +4/
önzetlen	/distancia +2/
őszinte	/distancia +2/
határozott	/distancia +2/
alkalmazkodó	/distancia +2/
kötelességtudó	/distancia +2/

Mind ezek a tulajdonságok nemcsak a norma elvárásszintjén jelentkeznek tanulóinknál, hanem a közösségi élet keretében között ténylegesen ennek megfelelően fejtik ki tevékenységüket. Itt utalunk Dobos László felmérésére,⁹ aki hasonló eredményre jutott. A lányok általában jobb szervezők, tevékenyebbek, aktívabbak.

Ha ilyen eltérések mutathatók ki a két nem értékkitevételei és aktivitása között, megalapozottnak látszik az a korábban megfogalmazott hipotézisünk, hogy egy osztály nemek szerinti összetétele erőteljesen befolyásolhatja a közösség értékorientációjának alakulását. Visszatekintve az előzőekben bemutatott adatokra, megállapíthatjuk: azokban az osztályokban, ahol többségben vannak a lányok /ilyen a "B" és "C" osztály/, ott rangosabb helyre kerültek a felelősségvállaló, tettekész, jó szervező, kezdeményező tulajdonságok. Ez tehát azt jelenti, hogy a tanulók szociális-közösségi aktivitásának megítélésénél ezeknek a kritériumoknak nagyobb volt a szerepe.

A jövőben még pontosabb elemzéssel kívánjuk e kérdést több oldalról megközelíteni. Adataink ugyanis arra engednek következtetni, hogy bár a teljes populációt alapul véve mutathatók ki eltérések a fiúk és lányok értékítéletei között, de osztályszinten ez nem minden vonatkozásban jut kifejezésre. A tanulók fogalmazásának /"A mi osztályunk"/ elemzésével közelebb jutunk az osztálytörténeszek értékorientációt befolyásoló szerepének feltárásához, s azok jelentőségének megállapításához a különböző nemű tanulók esetében.

Rövid áttekintésünk csak a problémafelvetés szintjén világíthatott rá az összefüggésre. Pozitív jelenségnek tartjuk, hogy a lányoknál erőteljesen érvényesül a közösségi-közéleti tevékenység iránt kialakult fokozott igény. Ha ezt az iskola tágabb értelemben vett funkciójába /a tanulók felkészítése a felnőtt szerepek betöltésére/ helyezve értelmezzük, társadalmi jelentőségű kérdéshez jutottunk: a lányok felkészítése a társadalmi-közéleti tevékenységre. Problémaként úgy merülhet fel, mennyiben tudatosítjuk a lánytanulóinkban és általában a közvéleményben a nőknek a családban betöltött "közösségi" szerepének közvetett társadalmi jelentőségét és fontosságát.

IV

Összefoglalás

Az általunk vizsgált korosztálynál az értékorientáció mind struktúrájában, mind dinamikájában megváltozik.

A strukturális változást abban látjuk, hogy az egyén megítélésénél individuális tulajdonságainak differenciált mérlegelése mellett az individuális jellegén túlmenően a személyiség szociális jellegű tulajdonságaira helyeződik a hangsúly. Az értékitételek dinamikusabbá válnak.

A személyiség értékorientációja a közösségen belüli érintkezés során formálódik. Az értékorientáció változását fejlődési folyamatként értelmezzük. Ez indokolja, hogy a jelenségkörrel tanulóközösségenként elemezzük, mivel a közösség tevékenységének tartalma, az értékorientációnak megfelelő referencia csoportok közösségen belüli aktivitásának foka, integráltságának mértéke determinálja a közösség mint egész értékorientációját. Ebből adódnak kimutatható különbségek az egyes tanulóközösségek között az értékorientáció fejlődés ütemében és mértékében.

Munkánkat két irányban folytatjuk: egyrészt tovább követjük az értékorientáció alakulását hosszanti irányban, másrészt keresztmetszeti megközelítésben a személyiség értékorientációjában bekövetkező változás és a közösségen belüli referencia csoportok szerveződése közötti tartalmi összefüggéseket kísérreljük meg viszonyparaméterek segítségével kimutatni.

I r o d a l o m

- ¹ P a t a k i F. -- H u n y a d y G y. 1972. A csoportkohézió. Akadémiai K.
- ² Sozialpsychologische Untersuchung der Schulklasse.
/Konferenzbericht/ B. 1975.
V o r w e r g , M. 1973. A közösség szociálpszichológiai vizsgálata. Tankönyvkiadó.
G y i m e s E., 1971. Gimnáziumi osztályközösség pedagógiai pszichológiai vizsgálata In: Acta Juvenum T. V. 48--81. l.
- ³ D u r ó L. 1972, A személyiség erkölcsi tulajdonságainak és interperszonális kapcsolatainak néhány összefüggése. In: MPSZ XXIX/2.
- ⁴ M a i l á t h n é C s e r h a l m i M. 1976. Az önismeret és a morális tudat fejlesztésének jelentősége a személyiségformálásban In: Ped. Sz. XXVI/2.
- ⁵ D u r ó L., 1969. A személyiség szociometriai vizsgálatának módszertani problémái. In: Acta Univ. Sectio Paed. Psychologica. T. 13.
- ⁶ M é r e i F., 1971. Községek rejtett hálózata. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- ⁷ Lásd. e tanulmány 3. sz. jegyzetét.
- ⁸ M u r á n y i M. 1975. Az értékorientációk fejlesztése. Tankönyvkiadó